

ПРОЕКТ ОУН ЩОДО ДЕРЖАВНО-АДМІНІСТРАТИВНОГО ВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ (1940 РІК)

Однією з маловідомих сторінок національно-визвольного руху є підготовка Організацією українських націоналістів збройного повалення сталінського режиму на західноукраїнських землях (ЗУЗ) на початковому етапі Другої світової війни. Згадана проблема не в останню чергу цікава й тим, що в рамках підготовки відкритого виступу велася розробка планів майбутнього державно-адміністративного врядування земель, звільнених від радянської влади.

У науковій літературі є лише фрагментарні згадки про те, яким уявляли націоналісти устрій національного режиму. Частково цю проблему висвітлено у праці відомого сучасного дослідника руху ОУН й УПА А. Кентія “Нариси історії Організації українських націоналістів”¹. Проте у ній йде мова про проект українського ладу, створений Проводом ОУН (С. Бандери) після власного II Великого збору у квітні 1941 року.

Але існував іще більш ранній проект, і саме про нього йтиметься у цій статті. Його було укладено не пізніше жовтня 1940 року у ході всебічної підготовки до антирадянського повстання на ЗУЗ.

У грудні 1939 року після розгрому радянськими оперативно-військовими силами перших спроб підпілля ОУН збройним шляхом захопити владу в регіоні, Краківський центр Організації розпочинає планомірну підготовку підпільно-повстанських структур в краї. Їхнім керівним осередком стає Львівська Крайова ексекютива, створюються окружні ексекютиви (в областях) і низові ланки підпілля. Через кордон перекидаються до 60 досвідчених організаторів нелегальної боротьби. Готуються склади зброї, розвідувальна мережа, ведеться пропагандистська робота. Десятого березня 1940 року Краківський центр формує Військовий (або Повстанський) штаб на чолі з Д. Грицаком (“Сірком”) ².

В історичній літературі немає єдиної думки щодо дати початку повстання – весна або вересень 1940 р., початок 1941 р., вибух радянсько-німецької війни. На наш погляд, це пояснюється як різними свідченнями заарештованих функціонерів підпілля, так і неодноразовим перенесенням терміну через оперативні удари радянських органів держбезпеки. Досить сказати, що організаційна ланка підпілля з березня по грудень 1940 року зазнала чотири масовані акції щодо її ліквідації ³. Повстання було зірване, хоча підпілля як таке остаточно знищити не вдалося.

У жовтні 1940 року нарком внутрішніх справ УРСР комісар держбезпеки 3 рангу І. Серов надіслав своєму шефові Л. Берія докладну записку про хід боротьби з підпільною мережею ОУН, результати допитів її заарештованих керівників і про основні напрями підготовки антирадянського повстання. До записки додавалися копії різноманітних документів, і серед них – неповний, судячи зі всього, проект адміністративно-державного врядування на випадок переможного розвитку повстання.

Аналіз цього матеріалу свідчить, що це була тимчасова структура органів управління, покликана забезпечити перехід від підпілля до влади та її функціонування за умов воєнного часу.

Підбір управлінських кадрів мав починатися з села. Керівник селищної організації ОУН (“станичний”) зобов’язувався заздалегідь підібрати кандидатури на посади голови селищної ради, кооперативу та начальника міліції, а в населених пунктах, які мали пошту, залізничну станцію, промислові підприємства, – додатково комендантів цих установ. Зазначалося, що ними повинні бути національно свідомі й “солідні” громадяни-українці.

У перший день повстання, після відбуття військовоздатної молоді “на боротьбу”, актив переобирає владу і на загальних зборах мешканців оголошує відновлення Української держави. Під контроль беруться господарські об’єкти, транспорт і зв’язок ⁴. Одночасно начальник міліції створює відділ охорони порядку “Січ” (5 – 50 міліціонерів), організовує охорону порядку, важливих об’єктів, а також боротьбу з десантами і

диверсантами противника.

Приблизно за такою ж схемою мало створюватися самоврядування у містах. Передбачаючи можливий опір національних меншин (неважко зрозуміти, що на увазі малися польські націоналістичні організації), проект наголошував на отриманні заручників та відстороненні неукраїнського населення від державного управління⁵. Треба визнати: згадане положення одверто несло відбиток ідеології інтегрального націоналізму, хибність якої сама ОУН усвідомила в перші роки радянсько-німецької війни та зреклася її на III Надзвичайному великому зборі 1943 року.

На рівні адміністративного району на зібранні представників сіл планувалося обрати голову районної ради та секретаря, начальника “Української державної служби безпеки”, склад “народних рефератів” контролю, військових справ і шкільного⁶.

Значно складнішою, розгалуженою виглядала обласна ланка управління. Головним її елементом мало стати “Обласне політичне управління”. До його складу входили:

- *обласний провідник* як представник вищих органів державної влади;
- *організаційний відділ* як адміністративний підрозділ, до компетенції якого входили розбудова місцевого апарату влади, затвердження бюджету низових органів влади;
- *відділ безпеки*, котрий займався реєстрацією закладів, політичних і громадських об’єднань, цензурою, дозволом на масові публічні заходи, а також на володіння транспортними засобами, зброєю, радіо і телефоном;
- *кримінально-адміністративний відділ*, який відав здійсненням адміністративних і кримінальних покарань, включаючи відправлення до таборів.

Соціальною сферою опікувалися б відділи “суспільного піклування”, шляховий, паспортно-метричний, санітарний і будівельний, які мали традиційні для такого типу закладів функції. Окремо зазначалося, що керівники провідних підрозділів (організаційного, безпеки, кримінального, паспортного) обов’язково повинні бути членами ОУН⁷.

Особливе місце у структурі самоврядування відводилося українській державній службі безпеки (УДСБ). В області її мав очолювати комендант, при якому знаходилися б прокурорський працівник, інструктор (робота з особовим складом, його вишкіл, інформаційно-облікова частина) і завідувач постачання (озброєння, амуніція, паливно-мастильні матеріали, він же водночас – командир “сотні УДСБ” в обласному центрі).

Територіальними органами УДСБ виступали “станіці” на чолі з комендантом. Вони запроваджувалися б у всіх районних центрах і великих містах. Основними посадовими особами станіці виступали референти політичних справ, державних злочинів, економічних злочинів, кримінальних справ, боротьби зі шпигунством.

Комендант мав право створювати у різноманітних установах й серед населення аґентурно-інформувальну мережу. При ньому ж існував “відділ розвідчиків” – підрозділ зовнішнього спостереження.

Окремо в системі УДСБ були “станіці міліції” для протидії кримінальній злочинності та підтримки громадського спокою. Як бачимо, УДСБ отримувала доволі широкі функції, поєднуючи протидію особливо небезпечним державним злочинам з боротьбою з суто кримінальними проявами.

Зрозуміло, що за умов воєнного часу ставлення ОУН до відомої своїми репресивними заходами радянської влади неминуче призвело б до переслідування та знищення органами безпеки націоналістичного руху представників комуністичного режиму, його силових структур і громадян, що активно співпрацювали з цими структурами. Не випадково перед підпіллям ставилося завдання укладення так званих чорних списків – співробітників радянсько-партійного апарату, офіцерів НКВС, Червоної армії, активістів, аґентури радянських силових структур, які підлягали нейтралізації в особливий період⁸.

Слід зауважити, що органи УДСБ не отримували позасудових функцій. Судові органи були передбачені окремо. Так, у структурі обласного суду мали існувати цивільний, кримінальний, торговельний та сирітський відділи. Насамперед, ішлося в документі, потрібно створити “революційний Український суд для справ політичних”⁹.

Серед інших важливих органів управління планувалося створити “господарську владу” у складі земельного, промислового, харчового рефератів, а також шкільне управління і казначейство.

Функції військового комісаріату повинна була виконувати “обласна військова команда” з відділами призову на службу та мобілізаційним. Створювати мали й органи управління зв'язком і залізницями¹⁰.

Вищою адміністративно-територіального одиницею був Край, управлінські органи та правоохоронні структури якого принципово не відрізнялися від обласного рівня. У документі немає згадки про вищі органи державного врядування. Імовірно, це пояснюється тим, що на той час не було нагальним завдання їхнього формування. Україй потрібно було заздалегідь визначити механізм захоплення влади й розбудови національно-державного ладу на місцях.

Поява документа, про який ішлося, ще раз підтвердила існування державотворчих спрямувань руху українських націоналістів, для яких повалення радянського режиму було лише першою сходинкою на шляху формування української державності. Водночас проект зазнав впливу історичної ситуації того жорсткого часу, прагнення ОУН стати провідною політичною силою суспільства. Він, на наш погляд, залишається вельми цікавою пам'яткою національної державно-політичної думки ХХ століття.

1. Кентій А. В. Нариси історії Організації українських націоналістів (1929 – 1941). – К., 1998. – С. 148 – 150.
2. Державний архів (ДА) СБ України, ф. 11, спр. 7448, арк.76.
3. История советских органов государственной безопасности. – М., 1977. – С. 250 – 251.
4. ДА СБ України, ф. 2, оп. 12, спр. 6, арк. 201.
5. Там само, арк. 202.
6. Там само, арк. 203.
7. Там само, арк. 204 – 205.
8. ДА СБ України, ф. 13, спр. 490, арк. 101.
9. Там само, ф. 2, оп. 12, спр. 6, арк. 206 – 207.
10. Там само, арк. 206.